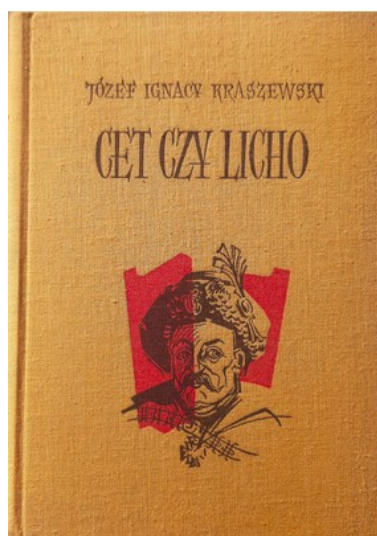

WYRAZY ZAPOMNIANE

Archaizmy – słowa pochodzące z dawnego porządku składniowego możemy dziś rozszyfrować dzięki *Słownikowi wyrazów zapomnianych*. „Feblik” oznacza w nim *sympatię do kogoś, słabość, skłonność*. Natomiast „borg” to *rodzaj pożyczki, kredyt*. Zatem wziąć coś „na borg” znaczy zaciągnąć dług. Ta wiedza będzie nam przydatna, aby przyjrzeć się językowej stronie *Trylogii na Smutne Czasy* Małgorzaty Maciejewskiej, która już w tytułach swoich sztuk przywróciła do obiegu literackiego wyrażenie używane ostatnio przez Prusa i Reymonta. **Feblik** to synonim pierwszych dziewczęcych zauroczeń Mani. Początkowo wydaje się, że ich obiektem jest szkolny kolega: *Tomek. Ta myśl na chwilę zatrzymała łzy zostawiając szkliste oczy. Mienią się okruchy światła w kroplach. A w każdej głowa Tomka. Tomek roześmiany, Tomek rozgniewany, Tomek zadumany. Fuf. Tak powiedział. I ja tak samo myślę o nim. Czemu więc głowy wirują i wirują coraz szybciej?* Potem wychodzi na jaw, że to nie jedyny feblik, jaki miała Mania, ale zostawmy tę zagadkę Czytelnikom. W tym samym utworze pojawia się też osobliwe słowo „wziuum”. Bartkowa rozpowiada zawzięcie nowiny o kolejnych mieszkańcach wsi, których „wzięło”: *Nie dalej jak wczoraj Ziutka wzięło. Na rowerze, jechał i wziuum. Wzięło. [...] Markisz, ten od Marka syn. Z bańką mleka do mleczarni szedł, suszyło go, otworzył, powąchał i jak zgiął się wpół – wziuum! Wzięło i jego!* Można w tych nieszczęśliwych wypadkach upatrywać działania Licha, dokuczliwego demona ze słowiańskich legend. Cierpiąca na bezsenność istota trudniła się niszczeniem radości i dobra. Sprowadzała choroby, nieszczęścia, nastawała na życie ludzi i zwierząt. Dziś Licho jest obecne w naszej świadomości głównie za sprawą powiedzeń: *licho wzięło, liczo kogoś niesie, do licha*. Pochodząca z międzywojnia *Encyklopedia Powszechna* Wydawnictwa „Gutenberga” wzmiankuje też jedną z najstarszych gier hazardowych „cetno-licho” (należało odgadnąć, czy przeciwnik ukrywa parzystą, czy nieparzystą liczbę przedmiotów).

Okładka powieści historycznej
Józefa Ignacego Kraszewskiego (1961)

Przejdźmy teraz do tytułowej czynności z dramatu *Na borg*. Borgowanie ma zróżnicowane odcienie ze względu na płeć. W przypadku mężczyzn akcentuje beztroskę, a w przypadku kobiet – udrękę życia. Na borg można było zamawiać trunki w remizji (fonetyczny archaizm gwarowy) u Fajfra, czyli w wiejskim szynku (kolejny archaizm określający gospodę lub karczmę). Choć sam gospodarz zarzekał się: *Na borg nie daję!* Kobiety natomiast traktowały zakupy „na zeszyt” jako wstydliwą konieczność. Nie tylko nie mogły sobie pozwolić na drobne przyjemności, takie jak eleganckie buty czy korale. Nawet zakup podstawowych towarów był problemem. Na poparcie tych słów wystarczy przywołać gorzkie wspomnienia Haneczki, która dopiero w dziewięćdziesiątym roku życia spełniła swoje materialne pragnienia: *Nigdy... Nigdy taka piękna nie była. Nigdy sukienki nie miała tak wytwornej, jak jaka pani. Każdy grosz przepił... wszystko com na targu uhandlowała... nic nie zostawało. Na borg w sklepie brałam...* Odtwarzanie dawnej polszczyzny czyni z *Trylogii na Smutne Czasy* unikatową pozycję na polskim rynku dramatycznym. Największym atutem Małgorzaty Maciejewskiej jest intuicja, która pozwala jej odtworzyć sferę pojęć właściwą ludziom żyjącym w wybranym przez nią okresie historycznym. Właśnie w ten sposób definiował kunszt w używaniu dawnego języka autor *Trylogii ku pokrzepieniu serc*, który zwracał uwagę nie tylko na inkrustowanie tekstu archaicznym słownictwem w odpowiednich proporcjach, ale także na tok składniowy i tworzenie spójnych pod względem temperamentu, umysłowości i fizyczności postaci. To udaje się Małgorzacie Maciejewskiej również w środkowej części trylogii, która mimo posiadania tytułu zaczerpniętego nie tyle z kręgu wyrazów zapomnianych, co z leksyki języka łacińskiego – *Rigor Mortis* – również zawiera archaizmy. Dość przytoczyć początek sztuki: *Zaliż w zimie roku ósmym Wiadomego Przyjścia wedle ksiąg Hosti Victoris Finis i innych zesłanych w Nowiu wystarczyło wojnę przygotować, wytoczyć i wygrać. Banalne, nie takie rzeczy już się. Ale do rzeczy.* Można w nim usłyszeć odległe echo pierwszego zdania powieści *Ogniem i mieczem*, które brzmi: *Rok 1647 był to dziwny rok, w którym rozmaite znaki na niebie i ziemi zwiastowały jakoweś klęski i nadzwyczajne zdarzenia.* W tekście poświęconym *Feblikowi* Anna Pajęcka łączy stosowanie archaizmów z czasem lub przeciwnie – beczasem opowieści dramatycznej projektowanej przez dramatopisarkę: *Maciejewska z rozmysłem sięga po język zapomniany, wkłada w usta swoich bohaterów archaizmy i dialekty przynależne do grup etnicznych [...] Dzięki temu zupełnie gubi się czasowość dramatu. Czy to o współczesności chce opowiedzieć dramatopisarka? A może odwrotnie – przenieść nas w czasie, aby pokazać, skąd wzięli się niektórzy z nas.* Ta diagnoza wydaje się trafna, zwłaszcza wobec pragnienia autorki, aby zajmować się tematem zwrotu ludowego, naszymi korzeniami i bogatym wiejskim imaginariem.

Kamila Łapicka

Źródła:

Krystyna Holly, Anna Żółtak, *Słownik wyrazów zapomnianych*, czyli słownictwo naszych lektur, PWN 2001.

Piotr Kizewski, *Licho stary słowiański demon nieszczęścia i zgryzoty*, <https://www.naszeszlaki.pl/archives/2812>, 22.10.2023.

Małgorzata Maciejewska, *Feblik*, Baza sztuk Nagrody Dramaturgicznej im. Tadeusza Różewicza:

<https://nagrodarozewicza.pl/baza-sztuk-nagrodzonych/>, 24.09.2023.

Małgorzata Maciejewska, *Na borg*, <https://www.institut-teatralny.pl/2023/10/09/dramatopisanie-iv-edycja-sztuki-jaroslaw-jakubowskiego-i-malgorzaty-maciejewskiej-czekaja-na-zgloszenia-teatrow/>, 17.10.2023.

Anna Pajęcka, *Spalanie – o nagrodzonym dramacie „Feblik” Małgorzaty Maciejewskiej*, „Nowy Napis Co Tydzień” nr 195/2023, <https://nowynapis.eu/tygodnik/nr-195/artukul/spalanie-o-nagrodzonym-dramacie-feblik-malgorzaty-maciejewskiej>, 20.10.2023.

Henryk Sienkiewicz, *Listy*, t. 2, oprac. Maria Kobszczanin, Warszawa 1996, s. 34.

Agata Tomasiewicz, *Recepty na smutne czasy*, Rozmowa z Małgorzatą Maciejewską, „Teatr” nr 7-8/2023,

<https://teatr-pismo.pl/21025-recepty-na-smutne-czasy/>, 17.09.2023.

Encyklopedia Powszechna Wydawnictwa „Guttenberga” (online), hasło „cetno-lichy”,

<https://www.gutenberg.czyz.org/word,10203>, 22.10.2023.